

7. Tuning Educational Structures in Europe. Phase 1 (2000-2002); Phase 2 (2003-2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.relint.deusto.es/TuningProject/index.htm>>

8. Рыжкова, И. Роль тьютора в составлении индивидуальной образовательной программы учащегося [Текст] / И. Рыжкова // Справочник руководителя ОУ. – 2009. – № 1. – С. 58–61.

Отримано 30.03.2011. ХДУХТ, Харків.

© О.Ф. Белікова, А.О. Колесник, 2011.

УДК 81. '367.634:81 '373.46

О.А. Покровська, канд. філол. наук

Н.В. Веселова, студ.

ТЕРМІНОЛОГІЗОВАНІ НОМЕНКЛАТУРНІ СПОЛУЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВІ ГАЛУЗЕВОЇ ЛЕКСИКИ

Проаналізовано складники галузевої лексики. Визначено шляхи термінологізації номенклатурних сполучень кондитерських виробів.

Проанализированы лексические единицы отраслевой лексики. Определены пути терминологизации номенклатурных сочетаний кондитерских изделий.

There were analyzed lexical items of industry lexicon. The ways of terminologization nomenclatural combination were identified to confectionery products.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Галузева лексика як цілісне явище становить сукупність лексичних засобів для позначення спеціальних понять науково-теоретичної та професійно-практичної діяльності людини.

Спеціальне слово, як найменування, входить у лексико-семантичну систему мови, де займає певне місце серед інших лексичних одиниць цього ж рівня на основі своїх мовних характеристик. Галузеві номінації формують лексичну терміносистему, в межах якої має місце чітка організація найменувань, їх сформованість у менші групи – номенклатурну. Останні спрямовані на вираження основних понять окремої галузі науки, техніки, виробництва, інших видів людської діяльності. Окрема терміносистема не є ізольованим осередком термінологічних одиниць, вона тісно

пов'язана з номенклатурними сполученнями, хоча іноді чіткої межі між ними немає.

Галузева лексика сучасної української мови характеризується чотирма основними моментами, що беруть участь у творенні нової термінологічної одиниці:

1) використання старої, вже відомої у мові назви для позначення певного наукового поняття (у нашому випадку – денотата), тобто шляхом термінологізації лексичної одиниці;

2) використання іншомовних слів для найменування нових понять;

3) використання у мові найбільш продуктивних словотворчих моделей для створення нових назв;

4) використання словосполучень для найменування наукових понять (окремих номенклатурних найменувань).

Повсякденне життя і пізнавальна діяльність людини в давні часи, в які з'явилися перші натяки на наукові терміни, не були спрямовані на створення високих наукових понять, людина обмежувалась пізнаннями свого безпосереднього оточення, укладу, усвідомленням свого повсякденного існування, своєї не дуже складної діяльності. В основу найменувань нерідко були покладені зовсім випадкові асоціації, які служили для досягнення різних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кожного дослідження в галузі термінознавства викристалізовується власне визначення поняттєвого ряду: термін – термінологія – номенклатурні сполучення – термінологічна система. Для всіх відомих на сьогодні визначень існує певна логічна єдність, яка зводиться до того, що термін – це слово (або словосполучення), що містить певну характеристику і яке є додатковим до конкретного об'єкта з чітким визначенням сфери, яку позначає, від інших поняттєвих сфер, які номінуються іншими словами (термінами). Непийвода Н., дотримуючись точки зору В.Н. Переверзева, визначає науковий термін як «символ, який у фіксованій системі координат позначає певний одиничний об'єкт», а також зазначає, що «у наведеній дефініції поняття «термін» дотримано такі принципи: принцип однозначності (символ є науковий термін лише в тому випадку, якщо він позначає один об'єкт, а не кілька); принцип предметності (символ є логічний термін лише в тому випадку, якщо існує об'єкт позначення, тобто денотат терміна); принцип відносності (символ є термін лише в певній фіксованій системі координат позначення)».

З погляду семіотики термін – це комплекс звуків, який відповідає певному поняттю. У більш вузькому значенні, як складовий

галузевої лексики, термін – це спеціально культивоване слово, вигадане штучно або взяте з природної мови з присвоєнням йому спеціального значення.

У відомих працях Д.С. Лотте в галузі термінології поняття про термін наповнене конкретним змістом, схарактеризоване як член термінологічної системи зі своїми співвідношеннями і зв'язками з іншими термінами, членами даної системи. Термін – це слово (або словосполучення), мовний знак якого співвіднесений з відповідним поняттям у системі понять даної області науки і техніки. У цьому визначенні, поданому з погляду семіотики, закладена істотна ознака терміна – його однозначність, тобто співвіднесення мовного знака (звукового або графічного) тільки з одним поняттям даної системи. Таким чином, безперечний критерій, за яким має виділятися термін, – це відносна однозначність. Проте якщо однозначність терміна є відносною і обмежується в лексичному просторі межами «термінологічних полів» (вислів, застосований О.О. Реформатським), то варто зазначити, що однозначність терміна відносна ще й тому, що обмежується в часі, тоді статус спеціального слова може змінюватися в класифікаційній структурі спеціальних слів. Така динаміка особливо відчутна в галузях знань, які швидко розвиваються.

Варто зазначити, що незважаючи на постійну увагу науковців до терміна та проблем, пов'язаних із ним, немає єдино прийнятого визначення цього поняття. Серед значної кількості різних характеристик, притаманних для терміна, що були надані йому науковцями з різних галузей знань, створює повне уявлення про це мовне явище.

Співвідношення терміна з конкретною системою понять є суттєвою ознакою поняття «термін»; без наявності цієї ознаки термін неможливий, неможливе виконання ним своїх функцій, вважає Т. Л. Канделакі [1].

Досліджуючи термінологію, О.О. Реформатський дійшов до висновку, що «...в науці і техніці співвіднесення терміна і поняття виступає на перший план», оскільки «терміни пов'язані поняттями науки, вони для кожної науки... перелічені і примусово пов'язані з поняттями даної науки, оскільки словесно відтворюють систему понять даної науки» [4].

Переважаюча кількість праць вітчизняних термінологів свідчить про те, що накреслилася тенденція до розмежування понять термінологія та номенклатура. Зокрема, це праці Т.Р. Кияка, Т.І. Панька, Л.О. Симоненка. Останнім часом дослідники О.А. Покровська, С.М. Руденко, Л.С. Сапожнікова присвятили свої

роботи вивченню терміносистем громадського харчування, ресторанного господарства, торгівлі тощо [2; 3; 5; 6].

Мета та завдання статті. Метою свого дослідження автори статті бачать у проведенні аналізу і визначенні нових аспектів термінологізації загальноновживаної лексики як джерела утворення номенклатурних сполучень, у накресленні їх основних тенденцій.

Поставлена мета зумовлює виконання таких завдань:

1. Аналіз складової галузевої лексики, її різновиду (номенклатурних одиниць) як вагомого шару лексичного складу, її функціональних особливостей у системі мови.

2. Семантико-стилістичний аналіз галузевої лексики.

3. Формулювання пропозицій щодо удосконалення процесу термінологізації загальноновживаної лексики як джерела утворення номенклатурних сполучень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження нами була виділена галузева лексика кондитерських виробів чотирьох фабрик України: «Світоч» (м. Львів), «Харківська бісквітна фабрика» (м. Харків), «Roshen» (м. Київ), АВК (м. Донецьк). Вибірка становила понад 200 одиниць, зроблена шляхом польових досліджень та з інтернет-сайтів підприємств.

У міру розвитку спочатку народних, а потім і наукових знань про харчування, його багатство і різноманітність, відбувався процес становлення й удосконалення термінології власне харчової промисловості, а відповідно й номенклатурних одиниць, які закріплювали набутий досвід і досягнутий рівень знань у даній галузі науки, ставали відправною точкою для їхнього подальшого розвитку, прогресу. Саме тому своєрідною особливістю наукової термінології сфери харчування є її тісний зв'язок із загальнонародною мовою, яка відображає процес формування народних знань і звичаїв, їх практичне використання, переростання цих знань у наукові.

Термінологізація загальноновживаних слів і лексичних одиниць підмов – продуктивний спосіб термінотворення, результат деривації в межах готового мовного знака, що базується на звуженні значення слова або на перенесенні значень, обумовлених певним оточенням.

Відмінність термінологізованих слів від слів, значення яких є термінологічними, такого характеру, що в окремих дослідженнях деякі науковці пропонують називати перші «відносними термінами», а другі – «абсолютними». Наприклад, *пиріг* → *пиріг «Святковий»*, *торт* → *торт «Київський»*, *торт шоколадно-вафельний* → *торт шоколадно-вафельний «Харківський сувенір»*. Зважаючи на особливості досліджуваного лексичного шару, ми відстоюємо думку про те, що

немає потреби робити такі різкі протиставлення, оскільки в межах однієї мікротерміносистеми кондитерських виробів, підмови – харчової промисловості функціонування «абсолютних термінів» не відрізняється від функціонування «відносних».

Вирішення питання про те, в яких відношеннях у межах предметної галузі знаходяться термінологія й номенклатура, базується на доведенні факту в науковому світі, що спеціальна лексика становить семантичну систему, а не список слів на позначення спеціальних предметів (явищ, речей). Система відрізняється від списку впорядкованими відношеннями між лексичними одиницями, що відбивається в семантичній структурі терміна. У дефініції терміна суворо ієрархічно представлені найменування слів – від родових до видових. Особливістю досліджуваної нами мікротерміносистеми є те, що термін містить у собі власне термінонайменування – класифікатор, а номен – назву технологічного виробу. З огляду на це, пропонуємо ввести термін термінологізоване номенклатурне сполучення.

«Номен – це лексична одиниця, за допомогою якої називають предмет, який бачать й сприймають, з визначенням його місця в системі класифікації та співвіднесеності з іншими предметами». Номенклатурні одиниці в термінології харчування називають специфічні для даної галузі виробництва поняття, що вирізняють їх серед інших. Сучасні термінологізовані номенклатурні сполучення становлять лексичний шар найменувань кондитерських виробів, який об'єднує спеціальні мовні одиниці на позначення галузі матеріального виробництва, що створює нові й удосконалює вже відому продукцію сфери харчування. Окреслена спеціальна лексика може бути представлена у таких різновидах: власне термінологічні одиниці (*печиво, цукерки, шоколад, суфле тощо*) і термінологізовані номенклатурні сполучення (*торт шоколадно-вафельний «Харківський сувенір», печиво «Марія»*). Як видно з наведених прикладів, до складу останніх входять: 1) термін (класифікатор), який є родом по відношенню до номена; 2) власне номен (технологічне або комерційне ім'я кондитерського виробу), який є видом по відношенню до терміна-класифікатора і без якого він, як правило, не вживається [5].

Номени поза системою позначуваних ними предметів досить часто стають загальноживаними словами, зберігаючи свою предметність. Вони є найбільш змінюваною штучною частиною лексики. Поняттєвість термінів поза системою свого поля, як правило, майже втрачається. Досить часто це залежить від специфіки мови спеціального призначення. Так, наприклад, лексикографи констатують, що під час відбору термінів для словників

загальноновживаної мови слід враховувати ступінь взаємодії мови спеціального призначення з життям широких верств населення. Крім того, встановлено, що окремі групи слів усередині спеціальної лексики також характеризуються різним ступенем виходу в загальний ужиток. Щодо аналізованої лексики, то терміни можна вважати як такі, що широко відомі, а номенклатурні одиниці, як правило, даються з активної загальноновживаної лексики, за винятком поодиноких випадків. Порівняймо: *печиво «Горіхове» – цукерки «Рандеву»; шоколадні цукерки «Асорті» – цукерки «Канкан де Парі»; цукерки «Корівка-красуня» – цукерки «Шедєвр Преміо Біанко»; крекер «Хрустик» – цукерки «Мулен Руж де Парі»; цукерки «Зоряне с'яйво» – печиво «Канкан де Парі»; торт шоколадно-вафельний «Полуниця» – печиво «Лавлі Шоко» тощо.*

Відмінність між технологічними та комерційними номенами полягає в тому, що технологічні номені відбивають певний зв'язок з поняттям (*печиво цукрове із корицею та родзинками*), а в комерційних номенів зв'язок із поняттям практично відсутній або втрачений (*печиво «Приз», цукерки «Африканці в танці»*). Досліджувана група термінологізованих номенклатурних сполучень підмови може бути класифікована за такими лексичними ознаками:

1) місцем вироблення продукту (*торт «Київський», торт «Харківський», цукерки «Карпати», цукерки «Київ вечірній», суфле «Рошен», цукерки «Слобожанщина»*);

2) формою (*цукерки «Стріла», цукерки «Футбол, крекер «Пасьянс», мармелад «Лимонні дольки», набір цукерок «Муар»*);

3) інгредієнтами виробу (*цукерки «Вишня в шоколаді», цукерки «Курага з желе в шоколаді», цукерки «Трюфель з коньяком», цукерки «Ліщина», цукерки «Казковий горішок»*);

4) безвідносна назва (*шоколад «Президент», горіхові вафлі «Артек», цукерки «Шпаки», цукерки «Могутній апельмен», цукерки «Ведмедик клишоногий»*).

Формальним показником належності номена до розряду комерційних є лапки. Хоча бувають і винятки, коли технологічний номен має видову пару – з лапками і без них: *Цитрусові дольки – цукерки «Цитрусові дольки», Вишня заспиртована у шоколаді – цукерки «Вишня в шоколаді» тощо*. Відмінність між ними в поняттєвому відношенні з погляду загального термінознавства має полягати в тому, що денотатом технологічного номена є серійно виготовлений предмет, а денотатом комерційного – індивідуально виділений предмет, який містить у своєму складі відповідне загальне значення (ім'я класу), тобто термін має комерційний номен, містить те

саме значення, що й омонім (власне ім'я) у загальноновживаній лексиці. Комерційні номени відповідних виробів можуть легко переходити до об'єму поняття іншої речі, яке має з ним щось спільне, але належить до іншої понятійної системи (*тканина «Муар», цукерки «Муар» тощо*).

Ми вважаємо, що номенклатура кондитерських виробів – повноцінна частина термінології харчування. Термінологізованому номенклатурному сполученню властиві певні ознаки, яким характеризується і термін, зокрема: наявність дефініції (рецептура), тенденція до однозначності, номінативність. Термінологізовані номенклатурні сполучення кондитерських виробів характеризуються строкатістю та різноманітністю. Разом із тим, не слід ототожнювати їх із загальноновживаними словами, тому що вони відрізняються і в кількісному, і в якісному відношенні, а найголовніше – у функціональному.

Результати досліджень. Доказами термінологізації номенклатурних сполучень можна вважати їх уживання у науковій мові для вираження галузевих понять.

Висновки. Проведене дослідження свідчить на користь того, що термінологізовані номенклатурні сполучення треба вивчати у тісному зв'язку із загальноновживаною лексикою української мови. Це допоможе зрозуміти смислову природу найменувань, їхню роль як виразника галузевих та наукових понять.

Перспективи подальших розробок. Проведений аналіз, з одного боку, має сприяти усуненню розбіжностей щодо розуміння понять термін і термінологізоване номенклатурне сполучення, з другого, з'ясуванню тенденцій у найменуванні виробів галузі харчування; дати поштовх до подальшого дослідження і розбудови української лексики спеціального призначення, зокрема галузевих найменувань на позначення кондитерських виробів; створенню тезаурусів й галузевої довідкової літератури.

Список літератури

1. Канделаки, Т. Л. Значение термина и системы значений научно-технической терминологии [Текст] / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1970. – 109 с.
2. Лейчик, В. М. Люди и слова [Текст] / В. М. Лейчик – М. : Наука, 1982. – 176 с.
3. Покровська, О. А. Нові аспекти формування складників кулінарної термінології [Текст] / О. А. Покровська // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 7. – С. 45–55.

4. Реформатский, А. А. Что такое термин и терминология [Текст] / А. А. Реформатский // Вопросы терминологии / Материалы Всесоюзного терминологического совещания. – 1961. – С. 46–54.

5. Руденко, С. М. Теоретичне обґрунтування необхідності введення в науковий обіг терміна «номенклатурно-термінологічне сполучення» [Текст] / С. М. Руденко // Зб. наук. праць. – 2004. – Вип. 13. – С. 37–41.

6. Сапожнікова, Л. С. Адаптація лексичних запозичень в українській підмові ресторанного господарства (на матеріалі функціонування лексеми «кава») [Текст] / Л. С. Сапожнікова // UKRAINICA III Soucasna ukrainistika. Problemy jazyka, literature a kultury. 1. cast. Univerzita Palackeho v Olomouci. – 2008. – S. 193–198.

Отримано 30.03.2011. ХДУХТ, Харків.

© О.А. Покровська, Н.В. Веселова, 2011.

УДК 81'255.4:82–96

А.О. Колесник, канд. техн. наук

О.Ф. Белікова, викл.

ЗАГАЛЬНІ ТРУДНОЦІ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕФІКСАЛЬНИХ, СУФІКСАЛЬНИХ ТА СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Розглянуто загальні труднощі перекладу префіксальних, суфіксальних та складних термінів у науковій літературі. Наведено оптимальні шляхи вирішення труднощів лексико-термінологічного характеру, що виникають під час перекладу наукової літератури.

Рассмотрены общие трудности перевода префиксальных, суффиксальных и сложных терминов в научной литературе. Представлены оптимальные пути решения трудностей лексико-терминологического характера, которые возникают при переводе научной литературы.

General difficulties of translation of prefixal, suffixal and compound terms in scientific literature are considered. The optimum ways of decision of lexical and terminological character difficulties of, which arise up during the scientific literature translation are presented.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для забезпечення процесу адекватного перекладу наукових матеріалів, окрім високого рівня володіння мовою оригіналу та глибоких знань мови перекладу, наявності високого рівня перекладацької майстерності, перекладачеві необхідно володіти певною інформацією